



**Ігор ПЕЧЕНЮК**

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-130X>

Електронна пошта: [mil-iv@ukr.net](mailto:mil-iv@ukr.net)

**Олексій ЧІРКАЛОВ**

кандидат історичних наук

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1939-8322>

Електронна пошта: [aleksejcirikalov@gmail.com](mailto:aleksejcirikalov@gmail.com)

**ПРОРОСІЙСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПАРАМІЛІТАРНІ ФОРМУВАННЯ У РОЗВ'ЯЗАННІ  
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014–2015 РОКАХ**

Під час встановлення контролю над Кримським півостровом російська федерація разом із ефектом непередбачуваності використовувала заборонені методи ведення війни, зокрема застосування парамілітарних формувань, що дало змогу країні-агресору досягнути поставленої мети на початковому етапі збройної агресії. Проте подальше використання таких формувань під час ескалації збройного конфлікту на території Донецької і Луганської областей не призвели до бажаного агресору результату. Автори дослідили особливості підготовки та застосування проросійських і російських парамілітарних формувань, визначили їх роль та місце у розв'язанні збройної агресії проти України у 2014–2015 роках, виявили причини результативності дій зазначених формувань в означений період, надали рекомендації щодо шляхів протидії такому явищу як парамілітарні формування. Водночас встановлено, що на парамілітарні формування під час збройної агресії поклалися такі основні завдання: блокування критичних інфраструктурних, адміністративних і військових об'єктів; патрулювання у визначених районах населених пунктів; організація та несення служби на блокпостах на основних транспортних магістралях півострова; виявлення та нейтралізація проукраїнських активістів тощо. Доведено, що успішність дій парамілітарних формувань залежить від ідеологічного налаштування місцевого середовища; логістики – можливості розгортання таких формувань у районі проведення операції та їх забезпечення, у тому числі зброєю, що суттєво спрощується у разі втрати державою контролю над власним кордоном, зокрема й морським; сприятливих умов місцевості для дій парамілітарних формувань, які на початку своєї діяльності дуже часто застосовують партизанську тактику; ефективності комплексної силової протидії сил безпеки і оборони та центральних органів виконавчої влади держави застосуванню противником парамілітарних формувань в умовах «гібридних дій».

**Ключові слова:** анексія Криму, антитерористична операція, «зелені чоловічки», парамілітарні формування, широкомасштабна агресія російської федерації, приватні військові компанії.

**Постанова проблеми.** Залучення проросійських та російських парамілітарних формувань і приватних військових компаній (далі – ПВК), зокрема «Вагнер», «Редут», «БАРС», «Дон» та

ін. (Крутов, М. & Добрынин, С. 2023; Онищук, О. 2024, с. 65–72; Сотников, Д. 2023) поряд із застосуванням регулярних збройних сил стало невід'ємною рисою сучасних воєнних конфліктів.

Їх використання стало силовою складовою зовнішньої політики російської федерації ще у воєнних конфліктах на пострадянському просторі, зокрема у Придністров'ї (1990–1992), Грузії (1994, 2008), Україні (з 2014) і на Близькому Сході, зокрема у Сирії (з 2015). Як показав досвід, ця загроза є актуальною не лише для України, а й для інших європейських країн, що мають спільний кордон з російською федерацією.

Саме російські та проросійські парамілітарні формування від початку збройної агресії проти України навесні 2014 р. брали активну участь в окупації Криму, а у подальшому – окремих районів Донецької та Луганської областей (Белесков, М. М. 2021, с. 29; Як війська РФ за два тижні захопили Крим. 2024). Такі формування давали росії змогу зберігати видимість її невтручання у цей процес і одночасно створювати картинку масовості та спонтанності виступів місцевого населення. Отже, виникав ефект гібридного впливу. Тобто, з одного боку, був відповідний інструмент тиску на Україну, а з іншого – російська федерація могла прикривати їх діями своє безпосереднє втручання, зокрема й військове.

У цьому контексті варто зазначити, що у загальному сенсі гібридна війна – це війна, основним інструментом якої є експлуатація державою-агресором у країні, обраній для агресії, внутрішніх протиріч і конфліктів із подальшим їх використанням на власну користь для досягнення своїх політичних цілей. Істотною рисою такої війни визначають поєднання елементів внутрішнього протистояння та зовнішньої інтервенції для знищення держави або відторгнення частини її території. При цьому невизначеними є лінії розмежування між війною та миром, внутрішніми та зовнішніми загрозами національній безпеці держави, законними та незаконними формами ведення боротьби. Головний акцент у таких війнах робиться на створенні ситуації невизначеності, а одним із її інструментів є парамілітарні формування.

**Мета статті** – з'ясувати роль і місце проросійських і російських парамілітарних формувань у розв'язанні збройної агресії російської федерації проти України у 2014–2015 роках.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Тематикою проросійських і російських парамілітарних формувань цікавляться багато авторів. Так, у статтях (Акімов, М. 2019; Конончук, А. 2018; Мартиненко, Д. 2020) автори з правової точки зору надали оцінку незаконній парамілітарній діяльності, розкрили мету створення, проблеми

криміналізації та класифікації непередбачених законодавством воєнізованих чи/або збройних формувань. Інші автори розкрили теоретичні основи і практичне значення сучасного російського способу ведення війни (Белесков М. 2021), проаналізували механізми та технології так званої гібридної війни, розв'язаної російськими військами, розкрили хід окупації Криму у 2014 р., а також роль і значення у цьому процесі «зелених чоловічків» (Березовець, Т. 2015; Росовецкий, О. 2019; Семена, М. 2021).

У колективних наукових монографіях (Коваль, М. В. (за заг. ред.). 2023; Онищук, О. 2024, с. 65–72) на основі аналізу джерел показано історію створення, завдання, склад, особливості комплектування ПВК «Вагнер» та її участь під час окупації Криму та у бойових діях на сході України у 2014–2015 роках. У публікаціях (Крутов, М. & Добрынин, С. 2023; Сотников, Д. 2023) названо російські ПВК, котрі, крім ПВК «Вагнер», воюють в Україні, і хто їхні «господарі»-засновники.

Отже, аналіз останніх праць і публікацій за даною темою засвідчив фрагментарність її розкриття, адже у переважній більшості описано лише хронологію подій під час анексії Кримського півострова у 2014 р. і бойових дій на території Донецької і Луганської областей у 2015 році. Проте значення ролі та місця проросійських і російських парамілітарних формувань у розв'язанні російською федерацією збройної агресії проти України у досліджуваній нами період у наукових розвідках відображені не повною мірою.

**Виклад основного матеріалу.** Зазначимо, що за поглядами сучасних українських науковців, зокрема М. Акімова (Акімов, М. О. 2019, с. 24–26), А. Конончук (Конончук, А. О. 2018, с. 288–302) та Д. Мартиненко (Мартиненко, Д. О. 2020, с. 85–90) під парамілітарним формуванням варто розуміти воєнізоване об'єднання фізичних осіб, побудоване на засадах єдиноначальства, підпорядкованості та дотримання дисципліни, у якому проводиться військова, спеціальна чи фізична підготовка та яке може мати на озброєнні вогнепальну чи холодну зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, бойову техніку, при цьому вони формально не входять до складу збройних сил чи правоохоронних органів держави.

Низка російських експертів, розглядаючи імовірність виникнення війни між російською федерацією та країнами-членами НАТО, вважають, що одним із можливих варіантів її початку



може бути використання парамілітарних формувань за кримським сценарієм. Неготовність України своєчасно й ефективно відреагувати на таке явище, як парамілітарні формування, створило серйозну загрозу для її національної безпеки та передумови до втрати суверенітету держави у цілому. Враховуючи вищезазначене, вивчення й узагальнення досвіду використання таких формувань у розв'язанні збройної агресії російською федерацією проти України у 2014–2015 рр. в умовах сьогодення, на нашу думку, є досить актуальним.

Під час підготовки до гібридної війни проти України російська федерація послідовно створювала певні умови для успішного її проведення. Зокрема, вживався комплекс заходів для унеможливлення адекватного реагування воєнно-політичним керівництвом, органами державної влади, сектором безпеки і оборони України на негативні зміни в обстановці у кризовий період. При цьому, враховували протиріччя та прогалини в українському законодавстві, що давали можливість перебувати та функціонувати на її території поряд із російськими регулярними військовими частинами різним парамілітарним формуванням, якщо вони формально не порушували чинного законодавства. Проте фактично своєю діяльністю вони створювали загрозу національній безпеці держави. Отже, недосконалість законодавства України, зокрема положень законів України «Про Службу безпеки України» (Про Службу безпеки України. 1992), «Про міліцію» (Про міліцію. 1990), «Про Збройні Сили України» (Про Збройні Сили України. 1991) тощо, не давала змоги адекватно реагувати на їх дії правоохоронним та іншим органам державної влади, що за своїм функціоналом мали б підтримувати та забезпечувати публічну та державну безпеку.

У цьому контексті варто зазначити, що відповідно до офіційних звітів керівництва Головного управління розвідки Міністерства оборони України, підготовка до операції по захопленню Криму російською федерацією почалася одразу після розпаду СРСР. При цьому всі дії із анексії Криму ґрунтувалися на законодавчому акті від 12 лютого 1991 р. про створення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (Про введення в дію Закону Української РСР «Про відновлення Кримської... 1991) та подальших угодах щодо автономії Криму та перебування в його межах російських збройних сил (Тищенко Ю. (за заг. ред.). 2017, с. 76; К захвату Крыма РФ начала готовится после распада СССР – ГУР. 2016).

Також російські спецслужби, зокрема Федеральна служба безпеки (далі – ФСБ) і Головне розвідувальне управління Генерального штабу (далі – ГРУ ГШ) збройних сил російської федерації, здійснювали різноманітний вплив на певні категорії представників цих структур і відомств на території півострова. Насамперед акцент робили на вербування працівників головних управлінь Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України у Криму та місті Севастополі. Як наслідок, із початком захоплення півострова оперативний склад цих органів виявився неготовим до ведення ефективних дій проти російських парамілітарних формувань, або ж частина з них перейшли на бік агресора (Як війська РФ за два тижні захопили Крим. 2024).

Водночас російські спецслужби вживали дієвих заходів зі створення контингенту колаборантів серед мешканців півострова й у лавах Збройних Сил України, що дали їм бажаний результат. Так, за даними (Бурба: Аналіз показує, що в 2014 году... 2022; Кругленко, О. 2019; Турчинов озвучил шокирующие цифры... 2017) із 13 468 військовослужбовців ЗС України, які перебували у Криму в 2014 р, не зрадили військовій присязі та своїй країні 3 990 осіб (29,6 %), із 10 936 працівників МВС України – усього 88 осіб (0,8 %), із 1 870 осіб Державної прикордонної служби України – 519 осіб (29,7 %), із 2 240 працівників Служби безпеки України – 242 особи (10,8 %), із 527 офіцерів і прапорщиків Управління держохорони – 20 осіб (3,8 %).

Іншим, не менш важливим, аспектом було визначення російською федерацією складу сил для ведення гібридних дій та їх підготовка. Так, основний обсяг завдань покладали на підрозділи російських регулярних збройних сил, зокрема сил спеціальних операцій («зелені чоловічки»), які передбачалося під виглядом місцевих сил самооборони розгорнути на території Криму. Вони своїми діями мали подати сплановану окупацію півострова як результат внутрішніх політичних суперечностей в Україні. Для підтримання їх дій та виконання інших завдань, пов'язаних із дестабілізацією (загостренням) обстановки у Криму, передбачалося задіяти проросійські парамілітарні формування. Керівництво ними, фінансування, підготовку, оперативну підтримку та координацію дій здійснювали переважно ФСБ і ГРУ ГШ ЗС російської федерації.

Зазначимо, що підрозділи російських збройних сил, які планували задіяти при захопленні Криму разом з військами (силами) Чорноморсько-

го флоту, у вересні 2013 р. пройшли підготовку під час спільних російсько-білоруських навчань у Калінінградській області. На цих навчаннях відпрацьовували операції із захисту співвітчизників, які нібито зазнали утисків на території іноземної держави. Зауважимо, що так званий захист російськомовних співвітчизників на території українського Донбасу був одним із головних приводів широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Його можуть також використати і для вторгнення в інші суверенні держави, що межують із російською федерацією.

У жовтні 2013 р. було сформовано загони т. зв. самооборони Криму з числа місцевих мешканців і представників «казачих» організацій Кубані, Дону та Криму і здійснено їх підготовку до спільних дій із підрозділами російських військ. Одним із важливих результатів такої підготовки стали відпрацьована злагодженість дій різних контингентів при виконанні ними спільних завдань та готовність виконувати їх без будь-яких морально-психологічних обмежень. Натомість, як показали подальші події, українські військовослужбовці, оточені російськими спецпризначенцями у своїх пунктах постійної дислокації, не змогли подолати психологічного бар'єру та відкрити вогонь на ураження окупантів, які під час захоплення військових частин і об'єктів виставляли перед собою живий заслін із цивільного населення.

Доречно зауважити ще на одному важливому аспекті – понад 60 % українських військовослужбовців, які на той час проходили службу в Криму, були місцевими мешканцями, мали дружні відносини із російськими військовослужбовцями, разом відзначали багато свят і знали один одного по спільних навчаннях (Росовецький, А. 2019). В умовах тогочасного гібридного протистояння у Криму українські військовослужбовці так і не змогли відкрити вогонь на ураження людей, яких вони знали особисто.

У цьому контексті необхідно акцентувати увагу на таких аспектах:

- по-перше, специфічні умови, що склалися на той час у Криму, сприяли створенню вигідної для держави-агресора воєнно-політичної обстановки, а саме: наявність на півострові значної кількості проросійськи налаштованих верств населення; присутність російських військових баз, у тому числі штабу Чорноморського флоту та арсеналів зі зброєю;
- по-друге, захоплення півострова відбувалося під час української Революції Гідності, що призвело до дезертирства і ротації

у військовому та політичному керівництві України, втрати управління державою і військами у критичний для країни момент та ускладнення процесу прийняття політичних рішень. Соціально-політична ситуація, що склалася у країні, мала негативні наслідки та ускладнювала сприйняття населенням реальної загрози ззовні, а також сприяла посиленню антиукраїнських рухів і парамілітарних формувань. Успішність проведення операції із окупації Криму для країни-агресора стала можливою завдяки створенню глибокої внутрішньої дестабілізації в Україні, що призвело до тимчасової дезорганізації її Збройних Сил, правоохоронних органів і спецслужб, їх неготовності адекватно реагувати на прояви гібридних дій з боку добре навчених російських контингентів.

Важливим негативним чинником було те, що з початком кризи у Криму не був запроваджений правовий режим воєнного стану або особливий режим проведення антитерористичної операції, що, у цілому, завадило застосувати Збройні Сили України за їх призначенням, тобто для захисту територіальної цілісності та суверенітету держави (Как России удалось взять Крым без боя? 2015).

Отже, напередодні захоплення Криму склалися сприятливі для країни-агресора умови, за яких будь-яке силове вирішення цієї кризи уже мало б негативні наслідки для України. Російській федерації залишалось тільки реалізувати завчасно сплановану й ефективну стратегію із залученням навчених контингентів, зокрема й парамілітарних формувань, здатних діяти у створеному для них сприятливому оперативному середовищі.

Основою парамілітарних формувань під час захоплення Криму були підрозділи т. зв. сил самооборони Криму, «казаки», колишні співробітники загону міліції спеціального призначення «Беркут», дії яких активно підтримували представники різноманітних проросійських громадських і релігійних організацій, колаборанти із числа місцевих чиновників, працівників освіти, медицини, культури тощо (Як війська РФ за два тижні захопили Крим. 2024). Водночас на території Криму перебували окремі загони російських ПВК, зокрема «Вагнер», але на той час вони обмежилися лише тим, що спостерігали за ситуацією на півострові (Коваль, М. В. (за заг. ред.). 2023, с. 136).

Усі вищезазначені складові парамілітарних формувань діяли за єдиним замислом і планом





та під загальним керівництвом російських спецслужб (переважно ФСБ і ГРУ ГШ) і військовослужбовців під час проведення всієї операції із окупації Криму, що поділялася на кілька фаз та етапів.

Під час фази передконфлікту основні завдання парамілітарних формувань спрямовувалися на провокування соціальних і політичних зіткнень на півострові, ініціювання масових протестних акцій, виявлення та силовий тиск на проукраїнськи налаштовані верстви населення.

У цей час розпочалося нарощування російських сил для захоплення Криму безпосередньо на його території та поза межами. Так, 23 лютого 2014 р. у Сімферополі та інших містах півострова росіяни офіційно почали створювати загони т. зв. сил самооборони Криму (Моисеева, А. 2021; Семена, М. 2021), а 24–25 лютого на півострів перекинули підрозділи спеціального призначення повітряно-десантних військ, морської піхоти із військовою технікою та підрозділи спеціального призначення ГРУ ГШ з Ульяновська (Семена, М. 2021). Зазначимо, що командування т. зв. силами самооборони Криму здійснювали громадяни російської федерації – колишній полковник ФСБ І. Гіркін («Стрелков») і колишній підполковник ГРУ ГШ І. Безлер («Бес») (Моисеева, А. 2021).

Приблизно у цей же час у Крим повернулися співробітники загону міліції спеціального призначення «Беркут», який центральна влада у Києві розпустила. Водночас здійснювалося підсилення місцевих «казачих» організацій «казаками» із росії, зокрема Кубані, Тамані та Дону, які створили єдиний «штаб казачих організацій для захисту півострова» (Росовецкий, А. 2019).

Отже, станом на початок активної фази конфлікту у Криму основу проросійських парамілітарних формувань уже зосередили у спеціально визначених районах півострова в очікуванні команд діяти за планом їх російських кураторів.

Із захопленням у Сімферополі будівель Верховної Ради та Ради Міністрів Автономної Республіки Крим у ніч на 27 лютого 2014 р. російська розвідувально-диверсійна група спецпризначення 45-го окремого полку спеціального призначення повітряно-десантних військ (Росовецкий, А. 2019; Семена, М. 2021) розпочала активну фазу конфлікту, що характеризувалася подальшим загостренням обстановки, поглибленням існуючих протиріч та створенням нових. На парамілітарні формування у цей період покладалися такі основні завдання:

- блокування критичних інфраструктурних, адміністративних і військових об'єктів;
- патрулювання у визначених районах населених пунктів;
- організація та несення служби на блокпостах на основних транспортних магістралях півострова;
- виявлення та нейтралізація проукраїнських активістів тощо.

В окремих випадках виконувалися інші завдання, направлені на подальшу дестабілізацію обстановки на півострові. Так, 27 лютого 2014 р., після захоплення будівлі Верховної Ради професійно озброєними особами, члени т. зв. сил самооборони Криму на чолі зі «Стрелковим» зібрали її депутатів на засідання парламенту (Моисеева, А. 2021).

Обсяг і зміст завдань, що поклалися на російські формування, залежали насамперед від наявності у районі військових частин ЗС України. При цьому окремі дії парамілітарних груп формально й не порушували українського чинного законодавства, проте, у сукупності їх дії призводили до блокування намагань українського керівництва відновити контроль над обстановкою в регіоні.

У багатьох випадках захоплення у Криму об'єктів, будівель і військових частин ЗС України здійснювалося за однаковим алгоритмом: блокування об'єкта групами цивільного населення, або його захоплення загонами парамілітарних формувань із подальшою передачею під контроль та охорону російським військовослужбовцям. Така тактика в умовах бездіяльності відповідних правоохоронних і спеціальних органів і служб України позбавляла військовослужбовців ЗС України можливості ефективно протидіяти агресору. Дії завербованого російськими спецслужбами керівного й особового складу українських структур сектору безпеки і оборони значно ускладнювали і без того напружену обстановку, дезорганізували дії військ і дезорієнтували особовий склад, населення та керівництво країни щодо подій, які відбувалися на півострові.

Одночасне захоплення критично важливих об'єктів, зокрема елементів системи зв'язку та телекомунікацій, здійснювалося винятково російськими силами регулярних частин їх збройних сил за допомогою парамілітарних формувань, без залучення цивільного населення. До захоплення кораблів і суден Військово-Морських Сил ЗС України, крім російських регулярних частин, залучалися в основному групи спеціального призначення ГРУ ГШ.

Зауважимо, що на той час російські частини, задіяні в операції з окупації півострова, отримували від російського вищого військового керівництва вказівки такого змісту – якщо буде опір з боку українських сил або втрати, то не нападати і відходити. Тобто тактика окупації була м'якою – рухатися малими кроками, якщо не буде реакції.

Під час другої, латентної фази конфлікту, після захоплення Криму, діяльність парамілітарних формувань була спрямована, головним чином, на виявлення та нейтралізацію українських осередків та активістів опору агресору. Вони виконували переважно репресивні функції у випадках, коли застосування формальних юридичних процедур і російських правоохоронних органів вважалося недоцільним.

Застосування проросійських парамілітарних формувань напередодні захоплення частини території Донецької та Луганської областей мало свої особливості. З їх складу були створені окремі навчені підрозділи, які завчасно отримали зброю. Ці формування вже брали активну участь у бойових діях спільно з підрозділами російських спецслужб і збройних сил, але російських військовослужбовців офіційно оголосили «добровольцями» або такими, що «перебувають у відпустці», а їх участь у подіях відбувається з власної ініціативи. Тобто росія як держава відповідальності за їх дії не несе.

Водночас, із початком активної фази антитерористичної операції (квітень 2014 р.) з'ясувалося, що у протистоянні з регулярними військами парамілітарні загони та групи не демонстрували високої бойової ефективності. Як наслідок, країна-агресор у подальшому була змушена залучати власні регулярні військові формування, а також створювати парамілітарні формування з числа місцевого населення тимчасово окупованих територій. Проте їх роль швидко почала відходити на другий план, оскільки вони виявилися доволі складними в керівництві і не завжди ефективними в умовах ведення інтенсивних бойових дій (Белесков, М. М. 2021, с. 29). Це зумовило потребу у найманцях із відповідною військовою підготовкою. За таких умов російська федерація поступово почала залучати до виконання завдань ПВК, зокрема й «Вагнер», особовий склад якої мав досвід участі безпосередньо у бойових діях у Придністров'ї, Абхазії, Чечні та Грузії. За даними Служби безпеки України, не менше 270 бійців компанії «Вагнер» безпосередньо воювали за Луганський аеропорт і Дебальцівський виступ, були

причетні до збиття українського військово-транспортного літака Іл-76 тощо (Белесков, М. М. 2021, с. 29).

Що стосується парамілітарних формувань, що захопили окремі райони Донецької та Луганської областей за активної участі російських силових структур, наприкінці 2014 р. – на початку 2015 р. на їх основі почали створювати військові формування, що за структурою, чисельністю, підготовкою, озброєнням і всебічним забезпеченням набували ознак регулярних військових формувань: з початку загальновійськовій частини на кшталт бригади, а у подальшому їх об'єднали в оперативно-тактичні об'єднання – армійський корпус. Отже, прагнення російського військово-політичного керівництва реорганізувати парамілітарні формування у структури на кшталт армійських є їх характерною рисою та тенденцією для подальшого розвитку за певних або сприятливих умов.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити такі **висновки**.

Постійні недружелюбні заяви вищого політичного керівництва російської федерації на адресу західних країн і НАТО лише стверджують агресивні наміри Кремля.

Найближчими до реалізації «українського сценарію» «гібридної» війни перебувають ті європейські країни, що мають не лише спільний кордон із російською федерацією, а й із її союзниками. Нагадаємо, що широкомасштабне вторгнення військ російської федерації в Україну здійснювалося з території Республіки Білорусь. Відповідно країна-агресор використовуватиме методи дестабілізації суспільно-політичної обстановки, схожі до застосованих і апробованих в Україні, особливо із залученням парамілітарних формувань. У разі їх успішної реалізації ці формування стануть дієвою силою для подальшого руйнування державного устрою. Можливість застосування такого інструментарію приховує справжні наміри держави-агресора, її безпосередню участь і присутність у конфліктах. Водночас застосування парамілітарних формувань в умовах ведення бойових дій високої інтенсивності проти підготовленої й добре оснащеної армії порівняно з регулярними збройними силами є менш результативним.

Разом з тим, успішність дій парамілітарних формувань залежить від:

- ідеологічного налаштування місцевого середовища;
- логістики – можливості розгортання таких формувань у районі проведення операції



та їх забезпечення, у тому числі зброєю, що суттєво спрощується у разі втрати державою контролю над власним кордоном, зокрема й морським;

- сприятливих умов місцевості для дій парамілітарних формувань, що на початку своєї діяльності дуже часто застосовують партизанську тактику;
- ефективності комплексної силової протидії сил безпеки і оборони та центральних органів виконавчої влади держави застосуванню противником парамілітарних формувань в умовах «гібридних дій».

Отже, можемо констатувати, що парамілітарні формування за досвідом подій в Україні стали дієвим інструментом дестабілізації суспільно-політичної обстановки, загострення якої призводило до подальшої ескалації, а згодом переростання у збройний конфлікт.

Неврахування і недооцінка вищим воєнно-політичним керівництвом України такого феномена сучасності, як парамілітарні формування створило реальну загрозу територіальній цілісності та суверенітету нашої держави, що сприяло досягненню російською федерацією певних стратегічних цілей під час анексії Криму та окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Вищевикладене дає підстави зробити висновок, що парамілітарні формування мають право на існування, проте, цілі та порядок їх створення, діяльність, особливості фінансування мають здійснюватися на основі чинного законодавства країни їх створення під постійним контролем з боку держави. І найголовніше, державі необхідно створити і мати дієвий механізм протидії незаконній діяльності парамілітарних формувань та своєчасно реагувати на такі виклики і загрози.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Акімов, М. О. (2019). Незаконна парамілітарна діяльність: потреба та проблеми криміналізації. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків, Україна, 18 квітня 2019 р. Харків: ХНУВС, с. 24–26.
- Березовець, Т. (2015). *Анексія: Острів Крим. Хроніка «гібридної війни»*. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 392 с.
- Белесков, М. М. (2021). *Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення: аналітична доповідь*. Київ: НІСД, 29 с.
- Бурба: Аналіз показує, що в 2014 году был не просто захват Крыма. Россия готовилась годами. (2022). URL: <https://gordonua.com/news/crimea/burba-analiz-pokazyvaet-cto-v-2014-godu-byt-ne-prosto-zahvat-kryma-gossija-gotovilas-godami-1594353.html> [дата зверн.: 26.03.2024].
- Онищук, О. (2024). Участь приватної військової компанії “Вагнер” в окупації Криму та бойових діях на сході України (2014–2015). (Ред. А. Киридон). *Війна Росії проти України (лютий 2014 – лютий 2024 рр.)*. Стратегії репрезентації. Київ: Енциклопедичне видавництво, с. 65–72.
- Коваль, М. В. (за заг. ред.). (2023). *Приватна військова компанія “Вагнер”: від створення до сьогодні*. Київ: НУОУ, 136 с.
- Конончук, А. О. (2018). Мета створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 3, с. 288–302.
- Кругленко, О. (2019). Статистика зради: скільки солдатів у Криму зрадили батьківщину у 2014 році. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/statistika-preda-telstva-skolko-voennyh-v-krymu-izmeniligrisyage-v-2014-309629.html> [дата зверн.: 18.02.2019].
- Крутов, М. & Добрынин, С. (2023). “Редут”, “БАРС”, “Дон”, “Поток”: какие в России действуют ЧВК, кроме “Вагнера”, и кто за ними стоит. URL: <https://www.currenttime.tv/a/russian-private-military-companies/32422559.html> [дата зверн.: 23.05.2023].
- Мартиненко, Д. О. (2020). Криміналістична класифікація злочинних угруповань парамілітарного типу. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4, с. 85–90.
- Моисеева, А. (2021). «За спиной сил «самообороны Крыма» встали наши военнослужащие». Контролировала ли Россия парамилитарные формирования в Крыму? URL: <https://ru.krymr.com/a/kontrolirovala-li-rossiya-paramilitarnyye-formirovaniya-v-krymu/31166969.html> [дата зверн.: 24.03.2021].
- Про введення в дію Закону Української РСР “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” та про поповнення складу Верховної Ради Кримської АРСР: Постанова

Верховної Ради Української РСР від 12.02.1991 р. № 713-ХІІ. (1991). *Відомості Верховної Ради України*. № 9. Ст. 85.

Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ. (1992). *Відомості Верховної Ради України*. № 9. Ст. 108.

Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ. (1991). *Відомості Верховної Ради України*. № 4. Ст. 20.

Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. (1992). *Відомості Верховної Ради України*. № 27. Ст. 382.

Росовецкий, А. (2019). “Зеленые человечки”, приказ не стрелять и битва за корабли: хроника оккупации Крыма-2014. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/krym/zelenye-chelovechki-prikaz-ne-strelyat-i-bitva-za-korabli-hronika-okkupatsii-kryma-2014-1237858.html> [дата зверн.: 12.03.2024].

Семена, М. (2021). Крим, лютий 2014 року. Брехня і правда про ці дні... Сім років тому. URL: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/krym-lyutyu-2014-ho> [дата зверн.: 15.02.2024].

Сотников, Д. (2023). Помимо “Вагнера”: какие еще ЧВК из России воюют в Украине. URL: <https://www.dw.com/ru/pomimo-vagnera-kakie-ese-cvk-iz-rossii-vouut-v-ukraine/a-66003911> [дата зверн.: 26.06.2023].

Тищенко, Ю. (за заг. ред.). (2017). *Питання автономії Кримського півострова. Дискусії, виклики, зміст*. Київ: ТОВ «Агентство “Україна”», 76 с.

Турчинов озвучив шоковую цифру зрадників України у Криму у 2014 році. (2017). URL: <https://tsn.ua/politika/turchinov-ozvuchiv-shokuyuchi-cifri-zradnikov-ukrayini-u-krimu-u-2014-roci-911308.html> [дата зверн.: 14.10.2023].

Як війська РФ за два тижні захопили Крим. (2024). URL: [https://www.youtube.com/watch?v=\\_d8MCbYPFf4](https://www.youtube.com/watch?v=_d8MCbYPFf4) [дата зверн.: 16.03.2024].

Как России удалось взять Крым без боя? (2015). URL: [https://www.bbc.com/russian/russia/2015/03/150320\\_crimea\\_film\\_battle](https://www.bbc.com/russian/russia/2015/03/150320_crimea_film_battle) [дата зверн.: 20.03.2024].

К захвату Крыма РФ начала готовиться после распада СССР – ГУР. (2016). URL: [https://news.liga.net/politics/news/k\\_zakhvatu\\_kryma\\_rf\\_nachala\\_gotovitsya\\_posle\\_raspada\\_ssr\\_gur](https://news.liga.net/politics/news/k_zakhvatu_kryma_rf_nachala_gotovitsya_posle_raspada_ssr_gur) [дата зверн.: 22.08.2024].

## REFERENCES

Akimov, M. O. (2019). Nezakonna paramilitarna diialnist: potreba ta problemy kryminalizatsii [Illegal paramilitary activities: the necessity and problems of criminalization]. *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasoby protydii zlochynam proty hromadskoi bezpeky ta publichnoho poriadku: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv, Ukraina, 18 kvitnia 2019 r. Kharkiv: KhNUVS, s. 24–26. [in Ukrainian].

Berezovets, T. (2015). *Aneksiia: Ostriv Krym. Khronika “hibrydnoi viiny”* [Annexation: The Island of Crimea. Chronicle of the “hybrid war”]. Kyiv : Brait Star Pabliashynh, 392 s. [in Ukrainian].

Bielieskov, M. M. (2021). *Suchasnyi rosiiskyi sposib vedennia viiny: teoretychni osnovy i praktychne napovnennia: analitychna dopovid* [The modern Russian way of waging war: theoretical foundations and practical content: analytical report]. Kyiv: NISD, 29 s. [in Ukrainian].

Burba: Analiz pokazyvaet, chto v 2014 godu byl ne prosto zahvat Kryma. Rossiya gotovilas godami. (2022). [Burba: Analysis shows that 2014 was not just a Crimean seizure. Russia had been preparing for years]. URL: <https://gordonua.com/news/crimea/burba-analiz-pokazyvaet-chto-v-2014-godu-byt-ne-prosto-zahvat-kryma-rossija-gotovilas-godami-1594353.html> [Accessed: 26.03.2024]. [in Russian].

Onyshchuk, O. (2024). Uchast pryvatnoi viiskovoi kompanii “Vahner” v okupatsii Krymu ta boiovykh diiakh na skhodi Ukrainy (2014–2015). (Red. A. Kyrydon). *Viina Rosii proty Ukrainy (liutyi 2014 – liutyi 2024 rr.). Stratehii reprezentatsii*. Kyiv: Entsyklopedychnе vydavnytstvo, s. 65–72. [in Ukrainian].

Koval, M. V. (ed.). (2023). *Pryvatna viiskova kompaniia “Vahner”: vid stvorennia do sohodennia* [Private military company “Wagner”: from creation to the present day]. Kyiv: NUOU, 136 s. [in Ukrainian].

Kononchuk, A. O. (2018). Meta stvorennia neperedbachenykh zakonom voienizovanykh abo zbroinykh formuvan ta uchasti v nykh [The purpose of creating and participating in paramilitary or armed formations not provided for by law]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 3, s. 288–302. [in Ukrainian].





Kruhlenko, O. (2019). Statystyka zrady: skilky soldativ u Krymu zradyly batkivshchynu u 2014 rotsi [Betrayal statistics: how many soldiers in Crimea betrayed their homeland in 2014]. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/statistika-preda-telstva-skolko-voennyh-v-krymu-izmenili-prisyage-v-2014-309629.html> [Accessed: 18.02.2019]. [in Ukrainian].

Krutov, M. & Dobrynin, S. (2023). “Redut”, “BARS”, “Don”, “Potok”: kakie v Rossii dejstvuyut ChVK, krome “Vagnera”, i kto za nimi stoit [“Redoubt”, “BARS”, “Don”, “Potok”: what PMCs operate in Russia besides “Wagner”, and who is behind them]. URL: <https://www.currenttime.tv/a/russian-private-military-companies/32422559.html> [Accessed: 23.05.2024]. [in Russian].

Martynenok, D. O. (2020). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochynnykh uhrupovan paramilitarnoho typu [Forensic classification of paramilitary criminal groups]. *Pivdennoukrainskyi pravnychy chasopys*. №4, s. 85–90. [in Ukrainian].

Moiseeva, A. (2021). «Za spinoy sil «samooborony Kryma» vstali nashi voennosluzhashie». Kontrolirovala li Rossiya paramilitarnye formirovaniya v Krymu? [“Our military personnel stood behind the Crimean self-defense forces.” Did Russia control paramilitary formations in Crimea?]. URL: <https://ru.krymr.com/a/kontrolirovala-li-rossiya-paramilitarnyye-formirovaniya-v-krymu/31166969.html> [Accessed: 23.05.2024]. [in Russian].

Pro vvedennia v diiu Zakonu Ukrainiskoi RSR “Pro vidnovlennia Krymskoi Avtonomnoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki” ta pro popovnennia skladu Verkhovnoi Rady Krymskoi ARSR [On the entry into force of the Law of the Ukrainian SSR “On the Restoration of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic” and on the replenishment of the Supreme Council of the Crimean ASSR]: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR vid 12.02.1991 r. № 713-XII. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 9, art. 85. [in Ukrainian].

Pro Zbroini Syly Ukrainy [About the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1934-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 9, art. 108. [in Ukrainian].

Pro militsiiu [About the police]: Zakon Ukrainy vid 20.12.1990 r. № 565-XII. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 4, art. 20. [in Ukrainian].

Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy [About the Security Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 2229-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 27, art. 382. [in Ukrainian].

Rosoveckij, A. (2019). “Zelenye chelovechki”, prikaz ne strelyat i bitva za korabli: hronika okkupacii Kryma-2014 [“Little Green Men,” the Order Not to Shoot, and the Battle for Ships: Chronicle of the Occupation of Crimea-2014]. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/krym/zelenye-chelovechki-prikaz-ne-strelyat-i-bitva-za-korabli-hronika-okkupacii-kryma-2014-1237858.html> [Accessed: 12.03.2024]. [in Russian].

Semena, M. (2021). Krym, liutyi 2014 roku. Brekhnia i pravda pro tsi dni... Sim rokov tomu [Crimea, February 2014. Lies and truth about these days... Seven years ago]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/podrobytsi/krym-lyutyi-2014-ho> [Accessed: 15.02.2024]. [in Ukrainian].

Sotnikov, D. (2023). Pomimo “Vagnera”: kakie eshe ChVK iz Rossii voyuyut v Ukraine [Besides Wagner: What other Russian PMCs are fighting in Ukraine]. URL: <https://www.dw.com/ua/pomimo-vagnera-kakie-eshe-ese-cvk-iz-rossii-vouut-v-ukraine/a-66003911> [Accessed: 26.06.2024]. [in Russian].

Tyshchenko, Yu. (ed.). (2017). *Pytannia avtonomii Krymskoho pivostrova. Dyskusii, vyklyky, zmist* [The issue of autonomy of the Crimean peninsula. Discussions, challenges, content]. Kyiv: TOV «Ahentstvo “Ukraina”», 76 s. [in Ukrainian].

Turchynov ozvuchyv shokuiuchi tsyfry zradnykiv Ukrainy u Krymu u 2014 rotsi. (2017). [Turchynov announced shocking figures of traitors to Ukraine in Crimea in 2014]. URL: <https://tsn.ua/politika/turchynov-ozvuchiv-shokuyuchi-cifri-zradnykiv-ukrayini-u-krimu-u-2014-roci-911308.html> [Accessed: 14.10.2023]. [in Ukrainian].

Yak viiska RF za dva tyzhni zakhopyly Krym. (2024). [How Russian troops captured Crimea in two weeks]. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=\\_d8MCbYPPf4](https://www.youtube.com/watch?v=_d8MCbYPPf4) [Accessed: 16.03.2024]. [in Ukrainian].

Kak Rossii udalos vzyat Krym bez boya? (2015). [How did Russia manage to take Crimea without a fight?]. URL: [https://www.bbc.com/russian/russia/2015/03/150320\\_crimea\\_film\\_battle](https://www.bbc.com/russian/russia/2015/03/150320_crimea_film_battle) [Accessed: 20.03.2024]. [in Russian].

K zahvatu Kryma RF nachala gotovitsya posle raspada SSSR – GUR. (2016). [Russia began preparing to seize Crimea after the collapse of the USSR – GUR]. URL: [https://news.liga.net/politics/news/k\\_zahvatu\\_kryma\\_rf\\_nachala\\_gotovitsya\\_posle\\_raspada\\_sssr\\_gur](https://news.liga.net/politics/news/k_zahvatu_kryma_rf_nachala_gotovitsya_posle_raspada_sssr_gur) [Accessed: 22.08.2024]. [in Russian].

**Ihor PECHENIUK**

*PhD of Historical Sciences, Senior Researcher*

*The National Defence University of Ukraine*

*(Kyiv, Ukraine)*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5790-130X>*

**Oleksii CHIRIKALOV**

*PhD of Historical Sciences*

*The National Defence University of Ukraine*

*(Kyiv, Ukraine)*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1939-8322>*

**PRO-RUSSIAN AND RUSSIAN PARAMILITARY FORMATIONS  
IN RESOLVING THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION  
AGAINST UKRAINE IN 2014–2015**

*When establishing control over the Crimean peninsula, the Russian Federation, along with the effect of unpredictability, used prohibited methods of warfare, including use of paramilitary formations, which allowed the aggressor country to achieve its goal at the initial stage of armed aggression. However, the further use of such formations during the escalation of the armed conflict in Donetsk and Luhansk regions did not lead to the desired result for the aggressor.*

*The authors examine the peculiarities of training and use of pro-Russian and Russian paramilitary formations, determine their role and place in the unleashing of armed aggression against Ukraine in 2014–2015, identify the reasons for the effectiveness of these formations' actions in the period in question, and provide recommendations on ways to counteract the phenomenon of paramilitary formations.*

*At the same time, it has been established that paramilitary formations during the armed aggression were entrusted with the following main tasks: blocking critical infrastructure, administrative and military facilities; patrolling in certain areas of settlements; organising and serving at checkpoints on the main transport routes of the peninsula; identifying and neutralising pro-Ukrainian activists, etc.*

*It is proved that the success of paramilitary operations depends on the ideological setting of the local environment; logistics – the possibility of deploying such formations in the area of operation and their provision, including weapons, which is greatly simplified if the state loses control over its own border, including the sea border; favourable terrain conditions for the actions of paramilitary formations, which often use guerrilla tactics at the beginning of their activities; the effectiveness of comprehensive force counteraction of the security and defence forces and central executive authorities of the state to the enemy's use of paramilitary formations in the context of "hybrid actions".*

**Keywords:** *annexation of Crimea, Anti-Terrorist operation, "green men", paramilitary groups, large-scale aggression of the Russian Federation, private military campaigns.*